

Vorbij de Indus: India en Zuidoost-Azië in hun betrekkingen met de Grieks-Romeinse wereld.

Henk Singor

De wereld van de klassieke oudheid omvatte geografisch een enorm gebied, bestaande uit de westelijke helft van Eurazië, Egypte en Noord-Afrika. Van de Atlantische Oceaan tot in Iran reeg zich een veelheid van culturen, volken en staten aaneen, die ondanks grote onderlinge verschillen toch een behoorlijke samenhang vertoonden. In het dal van de Indus begon echter een andere wereld. Natuurlijk bestond de Indische cultuur niet volstrekt geïsoleerd, maar haar ontwikkeling voltrok zich in de oudheid toch grotendeels onafhankelijk van de gebieden ten westen van het Indusdal. Dit dal vormde dan uiteindelijk ook een belangrijke grenslijn. Vanuit het Indusdal verbreidde de Indische cultuur zich eerst over het noorden van India en vervolgens over het hele subcontinent. Vanaf het begin van onze jaartelling begon deze cultuur ook een belangrijk stempel te drukken op de culturen van Zuidoost Azië. In dit artikel worden de betrekkingen van India en Zuidoost-Azië met de Grieks-Romeinse wereld uiteen gezet.

Vroege contacten tussen India en de mediterrane wereld

In de antieke wereld en vooral in Griekenland, dat hierin vanaf de vijfde eeuw v.Chr. cultureel toonaangevend was, bestond er bij menigeen wel een min of meer vage notie van 'India' (letterlijk: het land *aan*, of beter, *aan gene zijde* van de Indus), maar die bleef lange tijd beperkt tot de voorstelling van een grens aan het bekende en een vermoeden omtrent het volstrekt nieuwe en exotische dat men daarbuiten verwachten mocht.¹ Betrekkingen tussen bewoners van het Indusdal en Mesopotamië waren waarschijnlijk al in het derde millennium v.Chr. tot stand gekomen (vermoedelijk over zee), maar intensief kunnen ze niet geweest zijn.² Indische producten als aromatisch hout, katoen en exotische dieren als pauwen en apen vonden kort na 1000

¹ Vgl. J.W. Sedlar, *India and the Greek world. A study in the transformation of culture* (Totowa N.J. 1980) 10; J. Filiozat, 'La valeur des connaissances gréco-romaines sur l'Inde', *Journal des Savants* (1981) 97-135, aldaar 97-98.

² Sedlar, *India and the Greek* 3-7; R. Thapar, 'Early Mediterranean contacts with India: an overview' in: F. de Romanis en A. Tchernia eds, *Crossings. Early Mediterranean Contacts with India* (New Delhi 1997) 11-40.

v.Chr. incidenteel hun weg naar het Nabije Oosten. In de zesde eeuw liet Cyrus, de stichter van het Perzische Rijk, de rivieren Kabeel en Indus bevaren, waarmee hij de oostgrens van zijn rijk afbakende.³ Een Indische satrapie werd tegen 500 door Darius I aan de oevers van de Indus ingericht en Indische soldaten vochten mee in het leger van koning Xerxes tijdens zijn expeditie naar Griekenland in 480. Peper uit India was in Griekenland in de vijfde eeuw v.Chr. bekend (onder de uit India afkomstige benaming *peper*).⁴

Dit alles leidde er niet toe dat men in Griekenland toen al enigszins 'vertrouwd' raakte met India. Tot in de vierde eeuw zouden vele Grieken India geografisch als een deel van 'Ethiopië' blijven zien – waarbij de Indus in de Nijl moest overgaan –, een sprookjesachtig land waar men alles kon verwachten, maar geen hoge cultuur.⁵ Pas na de invasie van Alexander de Grote in India kwam in de Griekse wereld de voorstelling op dat India een land met een eigen, 'filosofische' beschaving was.⁶ Natuurlijk moet er aan het hof van de Perzische koning in de vijfde en vierde eeuw wel meer en reëler kennis over de Indische satrapie bestaan hebben, maar die kennis is voor ons verloren gegaan. Of Griekse auteurs er direct of indirect veel aan ontleend hebben is onzeker. De Griekse schrijvers die sinds ongeveer 500 v.Chr. over India berichtten hebben hun inlichtingen vermoedelijk vooral uit mondelinge bronnen. Daarbij werden die inlichtingen ook nog gekleurd of vervormd door de typische vooroordelen die Grieken omtrent volken ver buiten hun eigen horizon en aan de rand van de wereld koesterden.⁷

Hēkataios van Milete, rond 500 v.Chr. één van de eerste geografen, vermeldde in zijn 'Beschrijving van de aarde' enkele Indische plaats- en

³ Hērodotos 4, 44; vgl. W. Reese, *Die griechischen Nachrichten über Indien bis zum Feldzuge Alexanders des Grossen* (Leipzig 1914) 39-52; E. Lamotte, 'Les premières relations entre l'Inde et l'Occident', *La Nouvelle Clio* 5 (1953) 83-118, aldaar 84; K.E. Müller, *Geschichte der antiken Ethnographie und ethnologischen Theoriebildung von den Anfängen bis auf die byzantinischen Historiographen*, dl. 1 (Wiesbaden 1972) 228-236; Sedlar, *India and the Greek*, 11.

⁴ Filiozat, 'La valeur', 99.

⁵ Reese, *Die griechischen Nachrichten*, 53-104; A. Dihle, 'Zur Geschichte des Aethiopennamens', in: Idem red., *Umstrittene Daten. Untersuchungen zum Auftreten der Griechen am Roten Meer* (Keulen 1965) 67-79; J.S. Romm, *The edges of the earth in ancient thought. Geography, exploration and fiction* (Princeton 1992) 32-40, 49-59.

⁶ Sedlar, *India and the Greek*, 68-76; Filiozat, 'La valeur', 118, 123-124.

⁷ Zie hiervoor de testimonia bij Reese, *Die griechischen Nachrichten*; voorts Romm, *The edges of the earth*, passim; voor India speciaal ook K.Karttunen, *India in Early Greek literature* (Helsinki 1989); U.P. Arora, *Greeks on India: Skylax to Aristotle* (Isgars 1996).

volksnamen, waarbij hij vermoedelijk uit Perzische bronnen putte.⁸ Hērodotos besteedde kort na het midden van de vijfde eeuw in zijn grote geschiedenis van Grieken en 'Barbaren' ook aandacht aan India (zonder daar overigens zelf ooit geweest te zijn). Zijn mededelingen betreffen vooral het exotische karakter van dat land en zijn bewoners: dichter bevolkt en rijker dan welk land dan ook, bewoond door vele volken met verschillende talen en gewoonten, en vol wonderen zoals reusachtige, gouddelvende 'mieren'.⁹ De arts Ktesias leefde jaren lang aan het Perzische hof en schreef kort na 400 v.Chr. naast een werk over het Perzische Rijk ook een boek over India. Het is gedeeltelijk bewaard en bevat bitter weinig reële kennis maar des te meer wonderverhalen over mensen met één oog, mensen met hondenkoppen, wonderbaarlijke dieren, natuurverschijnselen, enzovoorts.¹⁰ Die voorstellingen komen voor een belangrijk deel voort uit de genoemde Griekse vooroordelen omtrent de bewoners 'aan de rand van de aarde': die zijn óf uiterst barbaars (dus in niets zoals de Grieken zelf) óf juist buitengewoon rechtvaardig en vroom en daardoor gezegend met een lang en zorgeloos leven – ware paradijsbewoners dus. Opmerkelijk genoeg bleef het werk van Ktesias het beeld bepalen dat ontwikkelde lieden in de Griekse en later ook de Romeinse wereld (tot ver in de Middeleeuwen) van India koesterden. De werkelijke kennis die sommigen vanaf de tijd van Alexander de Grote van India en zijn bewoners opdeden, heeft daar vrijwel niets aan kunnen veranderen.

Of er intussen veel culturele uitwisseling tussen India en de mediterrane en meer in het bijzonder de Griekse wereld plaats had is uiterst twijfelachtig. Misschien is enige medische kennis vanuit India tot Griekse artsen doorgedrongen, maar zeker is dat niet.¹¹ Tussen bepaalde essentiële filosofische ideeën in India en bij Griekse denkers bestaan zeker duidelijke overeenkomsten, zoals bijvoorbeeld de gedachte dat de wereld van de verschijnselen in feite een bedrieglijke voorspiegeling is en dat het ware wezen van de wereld verborgen is en alleen met het verstand benaderd kan worden, of de gedachte aan een kringloop van zielsverhuizingen en

⁸ Reese, *Die griechischen Nachrichten*, 53-57.

⁹ Idem, 57-71; voor de gouddelvende 'mieren': Hērodotos 3, 102; vgl. Sedlar, *India and the Greek*, 12.

¹⁰ Reese, *India and the Greek*, 71-92; vgl. O. Stein, 'Die Wundervölker Indiens bei Skylax', in: Idem (ed.), *Kleine Schriften* (Stuttgart 1985) 90-98; K. Karttunen, 'The country of fabulous beasts and naked philosophers. India in classical and medieval literature', *Arctos* 21 (1987) 43-52; Idem, *India in Early Greek Literature* (Helsinki 1989); Romm, *The edges of the earth*, 82-120.

¹¹ Sedlar, *India and the Greek*, 18 (sceptisch).

reïncarnaties. Ook hier geldt echter dat deze overeenkomsten allerminst een ontlening van ideeën door de ene aan de andere partij bewijzen. Vast staat wel dat India minstens één belangrijk cultuurgoed uit de westelijke landen heeft overgenomen: het schrift. Het Indiase zogenaamde *karoshti*-alfabet is afgeleid uit het Aramese schrift, dat vermoedelijk dankzij het Perzische Rijk in India bekend raakte. Een ander alfabet, het *brahmi*, heeft zeer waarschijnlijk dezelfde oorsprong.¹² Wel is het schrift in India verder ontwikkeld en veranderd, zelfs in meer dan één vorm dus, maar de eigenlijk stoot tot het gebruik van welk schrift dan ook is zo goed als zeker uit het westen gekomen. In grote trekken is de geschetste situatie typerend voor de relaties tussen India en de antieke wereld: bij alle vermoedens die men kan hebben over culturele invloeden vanuit India naar het westen blijft in feite alles onbewezen, maar enkele belangrijke invloeden in omgekeerde richting staan wel vast.

Veroveraars uit het westen: Alexander de Grote en enkele navolgers

Toen Alexander de Grote in 327 v.Chr. India bereikte bevond dat gebied zich in een fase van versnelde ontwikkeling die door het contact met de Grieken en Macedoniërs nog bevorderd zou worden. Op staatkundig gebied kwam er een ontwikkeling in de richting van de vorming van grotere staten op gang ten koste van kleine vorstendommen en republiekjes. Het kastensysteem werd verder uitgewerkt en verfijnd, maar tegelijk maakte een nieuwe religie opgang die het hele kastensysteem ontkende: het boeddhisme. De overzeese handel kwam door grotere schepen tot bloei. Dit gold zowel in westelijke richting tot aan de Golf van Aden, waar Arabische kooplieden de Indische producten overnamen en door verkochten, als in oostelijke richting, waar in de vierde eeuw v.Chr. Zuidoost-Azië de eerste Indiase kooplieden zag arriveren, ongeveer gelijktijdig met de eerste schepen uit China.¹³

Alexander de Grote drong door tot de oostelijke rand van de Punjab, waar zijn eigen troepen hem tenslotte tot de terugtocht dwongen. Het overgrote deel van India bleef door de Macedonische invasie van 327 tot

¹² Sedlar, *India and the Greek*, 6.

¹³ J. Villiers, *Südostasien vor der Kolonialzeit* (Frankfurt am Main 1965) 44, 78; D.R. Sar Desai, *Southeast Asia. Past and Present* (Boulder Co. 1997) 14-17; B. Gosling, *Origins of Thai Art* (Bangkok 2004) 32-34.

325 dan ook onberoerd, hoe gewelddadig en soms zelfs genocidaal het optreden van Alexander in de Punjab en het Indusdal verder ook geweest mag zijn.¹⁴ Na Alexanders vertrek waren zijn garnizoenen binnen een paar jaar weer verdwenen. Zij waren door Indiase reactie verdreven of op eigen initiatief vertrokken. Zo kon het lijken of de inval van de grote veroveraar in India niet meer dan een rimpeling op het oppervlak van dat subcontinent geweest was; in de hele Indiase overlevering wordt de naam van Alexander zelfs niet een maal vermeld.

Toch is de invloed van Alexanders optreden op de Indiase geschiedenis groter dan men op grond van het bovenstaande zou kunnen menen. Na de invasie vanuit het westen vormde zich een rijk in de Gangesvlakte dat niet in de laatste plaats als reactie op het optreden van Alexander gezien kan worden en dat na diens vertrek, en nog sterker tijdens de verwarde jaren na diens dood in 323, zijn macht juist in westelijke richting uitbreidde. Het gaat om het Mauryarijk, gesticht door Candragupta, met Pataliputra als hoofdstad.¹⁵ In 305 sloot het een verdrag met Seleukos, de Macedonische heerser over het grootste deel van Voor-Azië, waarbij het zijn macht ten westen van de Indus en in het dal van de Kaboel door deze opvolger van Alexander erkend zag, in ruil voor vijfhonderd krijgsolifanten.¹⁶ Daarmee werden tevens diplomatieke betrekkingen tussen dit Indiase rijk en de hellenistische wereld aangeknoopt, want Griekse gezanten vonden in de late vierde en de derde eeuw hun weg naar het Indische hof in Pataliputra. De beroemdste van hen was in de jaren rond 300 een zekere Megasthenes, die van India en zijn bewoners een uitvoerige beschrijving heeft nagelaten, die helaas verloren is gegaan, maar waarvan we uittreksels en citaten kennen via andere antieke auteurs, met name Strabo. Het moet een beschrijving geweest zijn die in historische betrouwbaarheid het werk van Ktesias verre overtrof, al accepteerde ook Megasthenes het bestaan van wonderlijke volken, fabeldieren en dergelijke. Deze kwamen alleen niet in de door hem bezochte gebieden voor, maar typerend genoeg aan de randen van India. Toch bleven de fantasieverhalen van Ktesias het

¹⁴ Voor Alexander in India: vgl. A.B. Bosworth, *Alexander and the East. The tragedy of triumph* (Oxford 1996) 133-165.

¹⁵ A.K. Narain, 'Alexander and India', *Greece and Rome* 12 (1965) 155-165; R. Thapar, *A History of India* dl. 1 (Harmondsworth 1966) 70-91.

¹⁶ Sedlar, *India and the Greek*, 61-62.

Griekse beeld van India bepalen en bereikte Megasthenes' werk alleen enkele intellectuelen.¹⁷

Alexanders tocht naar India bleef als een van de grote wapenfeiten van de veroveraar altijd in de herinnering van de Grieken – en later ook Romeinen en anderen – bestaan en zou een paar maal tot nieuwe veldtochten en veroveringen op Indiaas gebied inspireren. Koning Antiochos III van het rijk der Seleuciden trok in 207 v.Chr. op zijn beurt de Hindoekoesj over voor wat niet meer dan een symbolische verkenning was. Maar de Griekse koningen in Bactrië (het noorden van het huidige Afghanistan), die zich rond 250 van het Seleucidenrijk afgescheiden hadden, voerden vanaf ongeveer 200 een reeks expedities uit die hen over de Hindoekoesj naar het Indusdal en zelfs verder naar de Gangesvlakte brachten. De beroemdste van hen, Menander, regeerde over het grootste deel van Noord-India, oostelijker dan Alexander ooit geweest was, en veroverde vermoedelijk Pataliputra.¹⁸ In de loop van de eerste eeuw voor onze jaartelling was de Griekse macht in Noord-India en Afghanistan weer verdwenen, maar een belangrijke erfenis bestond uit de versterking van de overzeese contacten met het westen, vooral via de havens in het mondingsgebied van de Indus. Daarnaast mag men wijzen op een voortleven in Noordwest India van een zekere smaak voor Griekse beeldende kunst, ongetwijfeld ook gevoed door voortgaande contacten met de Grieks-Romeinse wereld.

In Gandhāra, waar de Kabeel in de Indus uitmondt, een gebied dat van ca. 200 tot ca. 50 v.Chr. sterk vergriekst was, bloeide in de eerste en tweede eeuw van onze jaartelling (dus na de val van de Griekse koninkrijken in dit gebied) een kunst op die men Gandhāra-kunst heeft genoemd. Essentiële elementen ervan zijn aan de Griekse en Grieks-Romeinse beeldhouwkunst ontleend. Het ging daarbij in de eerste plaats om de afbeelding van menselijke figuren in sculptuur (in reliëf of vrijstaand). Daarbij zijn de Griekse, of tenminste westerse elementen in haardracht, lichaamshouding en kleding (een geplooid filosofenmantel of een soort van toga) onmiskenbaar. Ze werden ingezet om de figuur van de Boeddha uit te beelden. Vóór die tijd werd in de kunst alleen door symbolen (de boom van

¹⁷ Voor Megasthenes: O. Stein, 'Megasthenes', in: *Realenzyklopädie der classischen Alterthums-wissenschaft* XV (1932) cols. 230-326; A. Zambrini, 'Gli INDIKA di Megastene', *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa (Cl. d. lett. e fil. III)* 12 (1982) 71-149; A.B. Bosworth, 'The historical setting of Megasthenes' INDICA', *Classical Philology* 91 (1996) 113-127.

¹⁸ W.W. Tarn (F.L. Holt ed.), *The Greeks in Bactria and India* (Chicago 1985, oorspr. 1951); G. Woodcock, *The Greeks in India* (Londen 1966).

de verlichting, het rad van de leer en dergelijke) naar de Boeddha verwezen, maar onder Griekse invloed werd in de eerste en tweede eeuw de Boeddha nu ook als een menselijke figuur uitgebeeld. Op hun beurt zouden de Gandhāra-Boeddha's met hun geplooiden mantels de aanzet geven tot allerlei vormen waarin de Boeddha in de volgende eeuwen zou worden afgebeeld in heel Zuid, Oost en Zuidoost-Azië.¹⁹ Met deze beeldhouwkunst verbreidde zich vermoedelijk ook een nieuwe smaak voor het bouwen van tempels in natuursteen en baksteen in plaats van hout. De overgang was zeker niet abrupt, maar ook op dit gebied was de inspiratie waarschijnlijk uit Voor-Azië en het Middellandse Zeegebied gekomen, waar immers een oude traditie van bouwen in steen bestond.

Handelaren, gezanten en filosofen van en naar India

In de periode na Alexander, en zeker na het verdrag van 305 v.Chr., moet de handel van India met Egypte, Mesopotamië en indirect met het Middellandse Zeegebied sterk zijn toegenomen, vooral maar niet uitsluitend over zee.²⁰ Alexandrië in Egypte bloeide op als een haven waar onder meer Indiase producten te verkrijgen en soms zelfs Indiase zeelieden te zien waren. Omgekeerd bezochten handelaren uit Egypte en Voor-Azië India, met name aan de westkust. Die kust voer men daarna ook verder af: Sri Lanka werd door zeelieden uit het westen vermoedelijk al in de tweede eeuw v.Chr. aangedaan, al zou het pas in de eerste eeuw n.Chr. tot wat meer geregelde contacten komen.²¹ In die eeuw bezochten schepen uit Egypte ook de oostkust van India, staken de Golf van Bengalen over naar de kust van Zuidoost-Azië en voeren een enkele maal zelfs om het Maleise

¹⁹ Voor de Gandhārakunst: o.a. H.C. Ackermann, *Narrative stone reliefs from Gandhāra in the Victoria and Albert Museum in London. Catalogue and attempt at a stylistic history* (Rome 1975); R.C. Śarma, *Buddhism and Gandhāra Art* (New Delhi 2004); A.M. Quagliotti, *Frühbuddhistische Kunst aus Gandhāra* (Zürich 2004); Gosling, *Origins of Thai art*, 42-45.

²⁰ Algemeen: Lamotte, 'Les premières relations', 91-118; Sedlar, *India and the Greek*, 87-94; A. Dihle, *Antike und Orient. Gesammelte Aufsätze* (Heidelberg 1984) 109-152; J. Wieshöfer, 'Mare Erythraeum, Sinus Persicus und Fines Indiae. Der Indische Ozean in hellenistischer und römischer Zeit', in: S. Conermann red., *Der Indische Ozean in historischer Perspektive. Asien und Afrika* dl. 1 (Hamburg 1998) 10-36.

²¹ F.F. Schwartz, 'Pliny the Elder on Ceylon', *Journal of Asian History* 8 (1974) 21-48; Dihle, *Antike und Orient*, 118 e.v.; W.-W. Ehlers, 'Mit dem Südwestmonsun nach Ceylon. Eine Interpretation der Iambul-Exzerpte Diodors', *Würzburger Jahrbücher für Alte Geschichte* 11 (1985) 73-84.

Schiereiland heen, langs de kust van het huidige Vietnam naar het noorden. Of ze tot in Zuid-China kwamen, is onzeker, in elk geval bereikte een zekere Alexander uit Alexandrië een haven die in het gebied van Hanoi lag, of misschien nog noordelijker.²² In de tijd van keizer Augustus voeren jaarlijks meer dan honderd schepen over de Rode Zee en door de Arabische Golf naar India, gebruik makend van de moessonwinden, waarvan de regelmaat niet zo lang tevoren tot Griekse zeelieden was doorgedrongen.²³ Aan de Indiase westkust ontstonden handelsposten waar kooplieden zich maanden- of zelfs jarenlang ophielden. In de voornaamste haven Muziris (in het huidige Kerala) is zelfs een tempel voor de vergoddelijkte Augustus gebouwd. Romeinse munten uit de eerste eeuw n.Chr. zijn in groten getale gevonden aan de west- én oostkust van India, uit de tweede eeuw zelfs enkele in het huidige Zuid-Vietnam. Een anoniem Grieks geschrift uit de eerste eeuw, de *Beschrijving van de Kusten van de Rode Zee* (*Periplus Maris Erythraei*) geeft een opsomming van de havens en de handelswaren die men aan de kusten van de Indische Oceaan (door de Grieken de Rode Zee genoemd) kon aantreffen, tot in Zuidoost-Azië toe.²⁴ Het wereldbeeld van de geleerde Ptolemaeus uit de tweede eeuw is deels op deze kennis gebaseerd en omvat Sumatra, Java en het schiereiland van Malacca.²⁵

²² R. Hennig, *Terrae Incognitae. Eine Zusammenstellung und kritische Bewertung der wichtigsten vorcolumbischen Entdeckungsreisen an Hand der darüber vorliegenden Originalberichte* (Leiden 1944) 406-411.

²³ J. Schwartz, 'L'empire romain, l'Égypte, et le commerce oriental', *Annales. ESC* 15 (1960) 18-44; J.H. Thiel, *Eudoxus of Cyzicus. A chapter in the history of the sea-route to India and the route around the Cape in ancient times* (Groningen 1966); J. Thorley, 'The development of trade between the Roman empire and the east under Augustus', *Greece and Rome* 16 (1969) 209-223; Sedlar, *India and the Greek*, 92-98; Dihle, *Antike und Orient*, 118 e.v.; S.E. Sidebotham, *Roman economic policy in the Erythraean Thalassa* (Leiden 1986); R. Drexhage, *Untersuchungen zum römischen Osthandel* (Bonn 1988); V. Begley en R.D. DePuma, *Rome and India: the ancient sea trade* (Madison Wis. 1991); R.M. Cimino ed., *Ancient Rome and India: commercial and cultural contacts between the Roman world and India* (Rome 1994); A. Tchernia, 'Winds and coins: from the supposed discovery of the monsoon to the denarii of Tiberius', in: de Romanis en Tchernia, *Crossings*, 250-283.

²⁴ L. Casson, 'Rome's trade with the east: the sea voyage to Africa and India', *Transactions of the American Philological Society* 10 (1980) 21-36; Idem, 'The sea route to India: *Periplus Maris Erythraei* 57', *Classical Quarterly* 34 (1984) 473-479; Idem, *The Periplus Maris Erythraei. Text with introduction, translation, and commentary* (Princeton 1989); C. Robin, 'The date of the Periplus of the Erythraean Sea in the light of South Arabian evidence', in: de Romanis en Tchernia, *Crossings*, 41-65.

²⁵ Vgl. C. van Paassen. 'L'eredità della geografia greca classica: Tolomeo e Strabone', in: F. Prontera ed., *Geografia e geografi nel mondo antico* (Rome 1983) 227-273; O.A.W. Dilke, *Greek and Roman Maps*, (Londen 1985).

Niet alleen handelsondernemingen, maar ook officiële gezantschappen bevestigden de contacten tussen India en Sri Lanka enerzijds en de gehelleniseerde en geromaniseerde wereld van het Middellandse Zeegebied en delen van Voor-Azië anderzijds. Na de eerder genoemde Megasthenes bezochten nog enkele andere Grieken het Maurya-hof in Pataliputra, terwijl tegen het midden van de derde eeuw v.Chr. de Indiase vorst Asoka Boeddhistische missionarissen naar de westelijke landen zond (over wie wij verder overigens niets weten). Vanaf de tijd van keizer Augustus bezochten regelmatig Indiase gezantschappen Rome en enkele andere steden in het Romeinse Rijk en tot de regering van Constantijn in de vierde eeuw zouden dergelijke diplomatieke missies van tijd tot tijd plaats vinden.²⁶ Of hierdoor en door de genoemde handelsbetrekkingen ook reële invloeden vanuit India op het westen zijn overgebracht, is een moeilijk te beantwoorden vraag. Men heeft op enkele terreinen wel Indiase invloed willen zien en uitgesloten is zulke invloed ook zeker niet, maar de historische bewijzen ontbreken ten enen male.

Tot de veronderstelde invloeden behoren allereerst filosofisch-religieuze ideeën, met name uit het boeddhisme, die tot in het westen doorgedrongen zouden zijn. Het ideaal van een ascetisch leven, dat door verschillende godsdienstige bewegingen zoals de Manicheeërs (vanaf de derde eeuw) en verscheidene christelijke stromingen nagestreefd werd, zou dan uiteindelijk aan India en meer in het bijzonder aan het boeddhistische monnikendom ontleend zijn. Het is niet onmogelijk maar wel volstrekt hypothetisch.²⁷ Vermoedelijk is op literair gebied alleen het genre van de dierfabel, zoals we die kennen van Aisopos in het Grieks en Phaedrus in het Latijn, met een hoge mate van waarschijnlijkheid uiteindelijk uit India afkomstig, maar dan wel al uit de tijd van het Perzische Rijk vóór Alexander.²⁸ In de Griekse wereld na Alexander bleef India velen fascineren, maar dan vooral als land van wonderen (de verhalen van Ktesias zetten hier de toon) en van een soort 'oerwijsheid', die sommigen bij de Indische brahmanen of asceten aanwezig meenden te zien. Uit de Romeinse keizertijd zijn enkele opmerkingen van Grieks schrijvende auteurs bekend die wijzen op een vage kennis van het boeddhisme en het brahmanisme en

²⁶ W. Schmitthenner, 'Rome and India: aspects of universal history during the Principate', *Journal of Roman Studies* 69 (1979) 90-106; F. de Romanis, 'Rome and the Nótia of India: relations between Rome and southern India from 30 B.C. to the Flavian period', in: de Romanis en Tchernia, *Crossings*, 80-160.

²⁷ Sedlar, *India and the Greek*, 16-49, 107-175, 186-251.

²⁸ Idem, 99-106.

enkele Griekse filosofen zouden India om die reden zelfs bezocht hebben (zoals de legendarische Apollonius van Tyana) of daar in ieder geval plannen toe gehad hebben (zoals de wijsgeer Plotinus). Maar in al deze gevallen was het beeld dat men daarbij van India had toch eerder fantastisch dan op reële kennis gebaseerd.²⁹

Omgekeerd heeft India in de eeuwen na Alexander op enkele terreinen ideeën en voorstellingen uit het gehelleniseerde westen overgenomen. Behalve de al genoemde aanzet tot de vorming van grote rijken, de Gandhāra-kunst en misschien ook een verdere verbreiding van het muntwezen, mag men wijzen op de Indiase wiskunde, astronomie en astrologie, die dankzij Griekse impulsen tot grote bloei zouden komen, tot ver in de Middeleeuwen en in zekere zin tot op de dag van vandaag. Of er op literair of filosofisch gebied ook zo'n Griekse invloed bestond is daarentegen alweer hoogst dubieus maar niet bij voorbaat uitgesloten (men heeft zelfs wel gedacht dat bepaalde overeenkomsten tussen boeddhistische en christelijke verhalen en ideeën en ook tussen boeddhistische en Griekse filosofische voorstellingen op een geestelijk verkeer van west naar oost in plaats van andersom moeten wijzen!).³⁰ Een belangrijk obstakel voor ons is het feit dat de Indiase literatuur in het Sanskrit (religieuze, filosofische, juridische geschriften, epische heldendichten, enzovoorts) uiterst moeilijk te dateren is: het opschrijven van die teksten moet naar alle waarschijnlijkheid al in de vijfde eeuw v.Chr. begonnen zijn, maar heeft vele eeuwen gevergd en dat maakt het chronologisch moeilijk om invloeden in de ene of de andere richting aan te tonen.

Waar het gaat om de betekenis van de contacten tussen India en de wereld van Voor-Azië en het Middellandse Zeegebied moet toch in de eerste plaats de overzeese handel genoemd worden. Gedichten in de Tamil-taal van Zuid-India vermelden de komst van de schepen der Yavana ('Grieken' of 'westerlingen') altijd vol bewondering en noemen nadrukkelijk

²⁹ Idem, 252-264; Filiozat, 'La valeur', 123-135; Karttunen, 'The country of fabulous beasts', 43-57; L. Cracco Ruggini, 'Conoscenze e utopie: popoli dell' Africa e dell' Oriente', in: A. Momigliano & A. Schiavone eds., *Storia di Roma* dl. 3 (Turijn 1993) 123-135; A. Dihle, *Die Griechen und die Fremden* (München 1994) 105-121.

³⁰ Zie bijvoorbeeld D. Schlumberger, 'De la pensée grecque à la pensée bouddhique', *Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* (1972) 188-198; A. Dupont-Sommer, 'Essénisme et Bouddhisme', *Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* (1980), 698-715.

het goud en de wijn welke deze schepen aanvoerden in ruil voor peper.³¹ Het is daarbij ook vrijwel zeker dat de toegenomen handel met het westen op zijn beurt Indiase handelsondernemingen in oostelijke en zuidoostelijke richting stimuleerden. De Indische Oceaan omvatte zo vanaf de vierde eeuw v.Chr. een reusachtig en steeds aangroeiend netwerk van commerciële en daaraan verbonden culturele contacten, waarin India een natuurlijk middelpunt vormde: ten aanzien van het westen vermoedelijk meer als de ontvangende, ten aanzien van Zuidoost-Azië meer als de gevende partij.

Vergeleken met de verbindingen over zee waren de landwegen vanuit Voor-Azië naar India of naar Centraal-Azië op den duur duidelijk van secundair belang. Dat was misschien nog niet het geval, zolang de Griekse staten in Bactrië en Noordwest-India bestonden (ca. 250 - ca. 50 v.Chr.), maar de politieke verwickelingen in dit gebied – nog afgezien van de vaak barre natuurlijke omstandigheden van de landroute – maakten de directe zeeweg van Egypte naar India in elk geval sinds het bekend raken van de regelmatige moessonwinden in de tweede of eerste eeuw v.Chr. een stuk aantrekkelijker. Vanaf ongeveer 120 v.Chr. was wel de zogenaamde Zijde weg naar China in gebruik, maar daarbij kwamen de handelaren uit het westen niet verder dan halverwege tot in het Pamir gebergte, alwaar zij hun collega's uit China ontmoetten. De enkele kooplieden die in de eerste eeuwen van onze jaartelling uit het Middellandse Zeegebied tot in China wisten door te dringen kwamen niet over de Zijde weg, maar ofwel via een landroute vanuit Assam in Noordoost-India, ofwel en vooral geheel over zee (zoals mogelijk de hierboven genoemde Alexander uit Alexandrië en ook de kooplieden die zich in 166 aan het Chinese hof als gezanten van de Romeinse keizer voordeden).³² De landweg vanuit het westen naar India en Centraal-Azië werd bovendien vanaf de vroege derde eeuw ook bedreigd door de Sasaniden, de nieuwe en dikwijls agressieve machthebbers van het zogenaamde Nieuw-Perzische Rijk. Zo bleef de zeeweg door de Rode Zee, langs het eiland Sokotra en over de Arabische Golf naar de westkust van India de voornaamste verbinding tussen 'west' (het Romeinse Rijk) en 'oost' (India). Pas in de zevende eeuw zouden de Arabische veroveringen en de uitbreiding van islam deze verbindingen voor lange tijd verbreken.

³¹ P. Meile, 'Les Yavanas dans l'Inde tamoule', *Journal Asiatique* 232 (1940-41) 85-123; Lamotte, 'Les premières relations', 111; Sedlar, *India and the Greek*, 93; O. Stein, 'Yavanas in Early Indian Inscriptions', in: Idem ed., *Kleine Schriften* (Stuttgart 1985) 351-365.

³² M.G. Raschke, 'New studies in Roman commerce with the East', in: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* II 9-2 (1978) 604-1361.

Grieks-Indische assimilatie en verdere Indische expansie

Bij enigszins duurzame contacten tussen verschillende culturen denkt men al gauw aan wederzijdse beïnvloeding en aan allerlei vormen van assimilatie. Daarvan was in de betrekkingen tussen India en het westen ongetwijfeld ook sprake, maar de verschillende invloeden bleven toch tamelijk beperkt of zijn nog altijd meer gebaseerd op veronderstellingen dan historisch bewezen, zoals we gezien hebben. Als wij meer zouden weten van de Griekse koninkrijken in Bactrië en Noordwest India zouden we de processen van assimilatie die hier plaats hadden natuurlijk beter in kaart kunnen brengen. Nu blijft het grotendeels bij flarden en momentopnamen (Griekse munten met boeddhistische symbolen, een Griekse koning – Menander – die in een beroemd boeddhistisch geschrift een hoofdrol speelt en dergelijke) die een fascinerend groter perspectief suggereren, waarover onze kennis echter helaas te kort schiet. Zeker waren de handelswegen ook routes waarlangs allerlei cultuurgoederen en in het bijzonder nieuwe religies zich verbreidden. Vanuit het westen gold dit voor het christendom dat vanuit Egypte de westkust van India al in de tweede eeuw bereikte (de zogenaamde Thomas-christenen, naar de apostel Thomas vernoemd, die in India geweest zou zijn, herinneren daar nu nog aan³³), evenals later ook voor de islam die zich vanuit Gujarat en nog later vanuit Bengalen langs de handelswegen over Zuidoost-Azië zou verbreiden. De boeddhistische bekeerling koning Asoka zond, als gezegd, in de derde eeuw v.Chr. missionarissen naar alle windstreken uit om het evangelie van de Dharma (d.i. de leer van Boeddha) aan de koningshoven te verkondigen. Wij weten dit uit zijn inscripties in verschillende talen, waaronder het Grieks.³⁴ De gewoonte om inscripties in steen op te stellen als politieke en/of religieuze bekendmakingen is met koning Asoka begonnen en duidelijk door de epigrafische cultuur van de landen ten westen van India beïnvloed. In Zuidoost-Azië zouden vanaf de vijfde eeuw n.Chr. vele honderden van zulke inscripties nog eeuwen lang door de koningen in verschillende uiteindelijk uit Indische voorbeelden afgeleide schriften in of bij hun tempels geplaatst worden. Voor de moderne historicus vormen zij een

³³ Sedlar, *India and the Greek*, 176-185; Dihle, *Antike und Orient*, 61-77.

³⁴ G. Pugliese Caratelli, 'Asoka e i re ellenistici', *Parola del Passato* 8 (1953) 449-454; Thapar, *A history of India*, 84-91; Filiozat, 'La valeur', 84-91; D.A. Scott, 'Ashokan missionary expansion of Buddhism among the Greeks (in N.W. India, Bactria and the Levant)', *Religion* 15 (1985) 131-141; D. Schlingloff, 'König Asoka und das Wesen des älteren Buddhismus', *Saeculum* 36 (1985) 326-333.

belangrijke en niet zelden de enige bron om de geschiedenis van de zo sterk door de Indiase cultuur beïnvloede landen van Zuidoost-Azië te reconstrueren.

Ook boeddhisme en brahmanisme verbreidden zich via de handelsroutes. Langs de Zijdedeweg bereikte het boeddhisme China in de eerste eeuw van onze jaartelling. Over zee drong het in grote delen van Zuidoost-Azië door vanaf ongeveer dezelfde tijd. Boeddhistische monniken vergezelden de kooplieden op hun overzeese tochten (een situatie die in veel boeddhistische verhalen en legenden, de zogenaamde *Jātaka's*, weerspiegeld wordt) en wisten bij de vorsten en stamhoofden ter plaatse dikwijls groot aanzien te verwerven, wat de verbreiding van hun leer natuurlijk ten goede kwam. Vanaf ongeveer de vierde eeuw leefde in India zelf het hindoeïsme weer sterk op en brahmanen (hindoeïstische priesters) vergezelden op hun beurt de handelsschepen naar het zuidoosten om zich als raadgevers in het bezit van imponerende en esoterische kennis belangrijke machtsposities aan de vorstenhoven te verwerven. De cultus van de godkoning (*devaraja*) op Java en bij de Khmer en de Cham in Indochina werd daar bijvoorbeeld door Indiase brahmanen ingevoerd en in stand gehouden.³⁵ De daarbij behorende beeldende kunst, zowel boeddhistisch als hindoeïstisch, is hier tenminste vanaf de vierde eeuw n.Chr. ook op Indiase voorbeelden te herleiden, al zouden de verschillende Zuidoost Aziatische culturen er eigen elementen en een eigen karakter aan toe voegen. Deze contacten tussen India en Zuidoost-Azië leefden vanaf de vierde eeuw nog sterker op dan voorheen, omdat ongeveer in die tijd grotere zeewaardige schepen in gebruik kwamen, die het bijvoorbeeld makkelijker maakten om de Straat van Malakka door te zeilen en zo van de Indische Oceaan in de Indonesische en Zuid-Chinese wateren te raken.³⁶ Soms werden deze schepen ook gebruikt om grote aantallen mensen bij wijze van volksplanting vanuit India naar Sumatra en het Maleisische schiereiland te brengen.

Resumerend zou men het volgende kunnen stellen: Terwijl de overzeese contacten tussen India en het Middellandse Zeegebied in de late oudheid geleidelijk verminderden en in de zevende eeuw door de Arabische veroveringen geheel verbroken werden, namen diezelfde contacten tussen India en Zuidoost-Azië alleen maar toe. Dat ze waren opgekomen in de vierde eeuw v.Chr. staat echter naar alle waarschijnlijkheid niet los van de

³⁵ Villiers, *Südostasien vor der Kolonialzeit*, 46-63, 82-83, 93-137, 158-164; Sar Desai, *Southeast Asia*, 18-20.

³⁶ Gosling, *Origins of thai art*, 48.

ontwikkelingen in India zelf, waar in die tijd enkele belangrijke impulsen zoals het gebruik van het schrift en de intensivering van de handelsbetrekkingen met het westen voor een versnelde ontwikkeling moeten hebben gezorgd. Door de opbloei van de handel over zee tussen India en Egypte in de eeuwen na Alexander zou dat alles alleen nog maar bevorderd worden. Zo zou men kunnen zeggen dat de wereld van de oudheid – geografisch Voor-Azië en het Middellandse Zeegebied – weliswaar aan India raakte, maar dit gebied lange tijd niet of nauwelijks kende, totdat zij vanaf de vierde eeuw v.Chr. het zodanig beïnvloedde dat India op zijn beurt een paar eeuwen later het uitgangspunt zou worden van een economische en culturele expansie die het overgrote deel van Zuidoost-Azië – zoals een groot geleerde, de Fransman Georges Coedès, het genoemd heeft – zou ‘hindoeïseren’.³⁷

³⁷ G. Coedès, *Les états hindouisés d'Indochine et d'Indonésie* (Parijs 1948).

Grieken in de ogen van Babyloniërs

Bert van der Spek

Alexander de Grote was de eerste westerse veroveraar van Irak. Irak (Mesopotamië) was toen onderdeel van het Perzische wereldrijk dat zich uitstreekte van Turkije tot Afghanistan. Op 1 oktober 331 v.Chr. versloeg Alexander het Perzische leger bij Gaugamela in Noord-Irak, 160 kilometer ten noordoosten van het tegenwoordige Mosul. De Perzische koning Darius III vluchtte naar het oosten, maar Alexander zette zijn expeditie voort naar het zuiden. Drie weken later trok hij Babylon binnen. De Babyloniërs traden daarmee het tijdperk binnen dat historici later de 'Hellenistische periode' zijn gaan noemen. Dat duidt erop dat er heel wat veranderde in de ogen van latere beschouwers en er was ook wel wat nieuws aan de hand. Mesopotamië was nog nooit eerder door een Europeaan veroverd en deze Europeaan had niet alleen Mesopotamië veroverd, maar geheel West-Azië tot aan India (nu Pakistan). En – wat die Babyloniërs in 331 v.Chr. nog niet wisten – de Macedoniërs en Grieken zouden er 190 jaar lang de dienst uitmaken. Het spreekt vanzelf dat die aanwezigheid van Grieken en Macedoniërs zijn sporen heeft nagelaten.

Er zijn al heel wat woorden vuil gemaakt aan het karakter van de Hellenistische periode. Voor degene die de term gemeengoed heeft gemaakt in de geleerde wereld, Johann Gustav Droysen (1808-1884), was het enerzijds een periode van 'vergrieksing', anderzijds een periode van 'Verschmelzung' van culturen.¹ In recentere publicaties is meer de nadruk gelegd op de gescheiden ontwikkeling van Griekse en inheemse culturen in het Nabije Oosten.² Er is de laatste tijd dan ook heel wat materiaal bekend geworden dat een beeld geeft van het oosten vanuit niet-Grieks

¹ R. Bichler, 'Hellenismus'. *Geschichte und Problematik eines Epochenbegriffs* [Impulse der Forschung 41] (Darmstadt 1983); en H.W. Pleket, 'Hellenisme: het juk van de periodisering', *Lampas* 21 (1988) 68-80.

² P. Briant, 'Colonisation hellénistiques et populations indigenes. La phase d'installation', *Klio* 60 (1978) 57-92; A. Kuhrt en S. Sherwin-White, *Hellenism in the East. The interaction of Greek and non-Greek civilizations from Syria to Central Asia after Alexander* (Londen 1987); R.J. van der Spek, *Grondbezit in het Seleucidische rijk* (Amsterdam 1986); Idem, 'The Babylonian city' in: Kuhrt en Sherwin-White, *Hellenism in the East*, 57-74; en Idem, 'Ethnic segregation in Hellenistic Babylon' in: W.H. van Soldt ed., *Ethnicity in Ancient Mesopotamia* (Leiden 2005) 393-408.